

Politický ekonomický cyklus a vyhľadávanie renty

V článku sa pokúsime poukázať na vzájomnú spojitosť správania orientovaného na rentu (rent seeking behavior), alebo vyhľadávanie renty, a politických faktorov podnikateľského cyklu. Na tieto ekonomické faktory sa pozrieme z hľadiska vzťahov volič – politik. V posledných desaťročiach sa začali do pojmu ekonomická renta zahŕňať všetky druhy obmedzení v ekonomickej činnosti: licencie, kvóty, obmedzovanie činnosti úradníkov a pod. To viedlo k objaveniu sa pojmu na rentu orientované správanie, alebo vyhľadávanie renty.

Úvod

Pojem vyhľadávanie renty (rent seeking behavior) definuje správanie sa ekonomických agentov, ktoré sa zamerané na privlastnenie si renty, alebo využitie monopolného postavenia, alebo na získanie prístupu k vládny dotáciami, na rozdiel od vytvorenia zisku v procese konkurencie.

Kategória vyhľadávanie renty charakterizuje správanie ekonomických agentov v podmienkach inštitucionálnej transformácie, keď individuálne úsilie k maximalizácii zisku vytvárajú straty pre spoločnosť. V ekonomickej analýze je všeobecne uznávaná téza, že náklady zdrojov pre hľadanie a privlastnenie si renty o sebe predstavujú čisté straty spoločnosti.

Vyhľadávanie renty ekonomickými agentmi sa dá definovať ako výber a realizáciu stratégie zabezpečenia stability monopolného postavenia vo vzťahoch s inými ekonomickými subjektmi a so štátnymi inštitúciami.

V ekonomickej literatúre sa vymedzujú dva základné modely vyhľadávania renty:

1. Model konkurenčného vyhľadávania vyhľadávanie renty. Predpokladá existenciu nasledovných podmienok, pri ktorých sa monopolistická renta úplne stráca (z hľadiska spoločnosti).

- proces dosiahnutia monopolnej moci je konkurenčnou činnosťou. Maximálne náklady na získanie monopolnej moci všetkými konkurentmi sú rovné hodnote mimoriadneho monopolného zisku. Znamená to, že neexistujú monopoly, ktorých očakávané mimoriadne monopolné zisky by boli vyššie ako hodnoty zdrojov, ktoré boli výdavkom na získanie monopolnej moci.
- ponuka zdrojov, ktoré sa používajú na získanie monopolnej moci, je absolútne elastická z dlhodobého časového hľadiska. Dôsledkom toho je to, že ceny ich ponuky vylučujú komponent renty.
- proces použitia zdrojov pre zabezpečenie monopolnej moci nemá spoločensky užitočné bočné efekty.
- monopolná moc sa poskytuje len na jedno obdobie, subjekty vyhľadávajúce rentu sú neutrálne voči riziku.

Ak by sme požili príklad, ukázalo by sa, že konkurenčné vyhľadávanie renty viedlo k jej úplnému minutiu. Doterajšie výsledky ekonomických výskumov viedli k dvom vážnym principiálnym záverom: 1) straty spoločnosti z monopolov sa podstatne podhodnocujú; 2) straty z monopolnej moci regulovanej štátom sú podstatne väčšie ako straty z neregulovaného monopolu.

2. Model nekonkurenčného vyhľadávania renty (model lotérie). V súlade s týmto model správania orientovaného na rentu (vyhľadávanie renty) vyzerá ako hra typu lotéria. Účastníci tejto hry môžu ovplyvňovať svoje možnosti pre získanie renty prostredníctvom porovnania hraničných investícií do procesu vyhľadania renty s očakávanou hraničnou výhrou. Táto „lotéria“ môže viesť k rovnováhe dvoch typov: keď príjmy z renty prevyšujú náklady reálnych zdrojov na vyhľadávanie renty zo strany hráčov, renty je viac ako jej spotreba; b) keď náklady reálnych zdrojov na vyhľadávanie renty prevyšujú príjmy z renty, renty je menej ako je jej spotreba. Oba tieto prípady sa definujú ako nekonkurenčné vyhľadávanie renty. Pri ňom môžu byť straty blahobytu menšie, alebo väčšie ako je hodnota renty.

Model lotérie sa posudzovala v súvislosti s analýzou problému návratnosti z hľadiska veľkosti vyhľadávania renty. Myšlienka lotérie umožňuje vymedziť najpodstatnejšiu charakteristiku vyhľadávania renty: potenciálni beneficianti vynakladajú finančné prostriedky na získanie šance prisvojiť si renty, pričom získanie „lôsov“ umožňuje hráčom zvyšovať šance na výhru

prostredníctvom zvyšovania investícií do lobovania. Prostriedky, ktoré miznú z hry symbolizujú straty zdrojov v procese vyhľadávania renty.

Treba povedať, že model lotérie je veľmi jednoduchý a primitívny. Pri jeho komplikovanejšej konštrukcii je potrebné analyzovať proces mňania renty pri rôznej dynamike nákladov. Rôzne krivky nákladov odrážajú rôzne „technológie“ vyhľadávania renty. Ilustrujú rastúci, klesajúci, alebo stály výnos z rozsahu.

Výnosy z rozsahu pri vyhľadávaní renty je veľmi komplikované interpretovať. Vyhľadávanie renty sa interpretuje ako lobovanie, ktoré sa charakterizuje klesajúcimi výnosmi. Rozšírenie lobistickej činnosti vedie k rastu očakávaného výnosu vďaka štátnej regulácii, avšak samotné výnosy rastú pomalším tempom v porovnaní s rastom lobistickej činnosti. Výnosy z rozsahu je v priamej závislosti od veľkosti lobistického „podniku“. Klesajúci výnos z rozsahu je dôkazom existencie výhod „malých záujmových skupín“, rastúci výnos je dôkazom opaku.

Teoreticky je možný stály výnos z rozsahu, keď veľkosť lobujúcej skupiny nevlýva na efektívnosť lobovania. Pri stálom výnose z rozsahu v technológii vyhľadávania renty, pri hráčoch neutrálnych z hľadiska rizika a pri neexistencii bariér na vstupe na trh vyhľadávania renty dochádza k jej úplnému minutiu. Tento výsledok zodpovedá konkurenčnému vyhľadávaniu renty.

Pri klesajúcom výnose z rozsahu, nezávisle od množstva „hráčov“, vzniká situácia keď je renta vyššia ako náklady na jej vyhľadávanie. Pri rastúcom výnose z rozsahu môže byť renta menšia, ako náklady na jej získanie, čo sa definuje množstvom „hráčov“. Ak sú ekonomickí agenti neutrálni k riziku, existuje voľný vstup na trh renty, tak množstvo agentov orientovaných na rentu sa bude zväčšovať dovtedy, pokiaľ očakávaný príjem hľadajúceho rentu nebude rovnaký s príjmom agenta neorientovaného na rentu. Vstup nových agentov na trh vyhľadávania renty bude dovtedy, pokiaľ hodnota zdrojov investovaných do vyhľadávania renty nebude rovná veľkosti (množstvu) príjmov pochádzajúcich z renty, teda pokiaľ sa renta úplne neminie.

Situácia sa mení v tom prípade, keď agenti orientovaní na vyhľadávanie renty nemajú sklon k riziku. Konajú v podmienkach neurčitosti, pretože ani jeden z účastníkov procesu vyhľadávania renty nie je presvedčený o úspechu. V tomto prípade pri niektorých obmedzeniach tak ako sa zväčšuje pomer veľkosti vyhľadávanej renty voči hodnote úvodných zdrojov na agenta orientovaného na vyhľadávanie renty, sa mňa čoraz menší podiel renty.

Dokonca aj keď sú ekonomickí agenti neutrálni voči riziku., obmedzenie konkurenčných vzťahov (neexistencia slobodnej konkurencie) sa spája len s čiastočným míňaním renty.

Ochrana renty

Ak míňame viac ako je hodnota získanej renty môže to byť podmienené ochranou renty (rent protection). Vyhľadávanie renty výrobcov môže naraziť na odpor spotrebiteľov, ktorí míňajú zdroje na ochranu svojich spotrebiteľských prebytkov. Straty v dôsledku ochrany renty môžu byť nadhodnotené v dôsledku toho, že lobovanie zo strany spotrebiteľov môže byť vystavené veľkému vplyvu „efektu čierneho pasažiera“. V reálnej ekonomike je snaha spotrebiteľov do procesu lobovania veľmi malá.

Pre pochopenie vyhľadávania renty politikmi je analýza ich správania z pozície teórie hier. Fungovanie politického mechanizmu, z daného hľadiska, sa posudzuje ako proces stretu záujmov rôznych skupín. Realizácia konkrétnych skupinových záujmov bude výsledkom dosiahnutia súhlasu v rámci politického procesu. To znamená, že politická (administratívno-statusová) kvázirenta je možnosť využitia procesu dosiahnutia súhlasu medzi skupinami kvôli získaniu dodatočných ziskov.

Neurčitosť kontraktov na politickom trhu vytvára možnosť existencie dodatočných „stupňov“ slobody pre osoby, ktoré sú s ním spojené. Existuje neformálnosť v prijatí rozhodnutí, nie je možné politikom jednoznačne určiť ciele, ale aj skontrolovať úroveň úsilia pre ich dosiahnutie. To všetko vedie k vzniku možnosti získania dodatočných ziskov (politickej kvázirenty). Daná kombinácia bude viesť k vzniku politického podnikateľského cyklu.

Podľa nášho názoru, nemá význam klásť znak rovnosti medzi vyhľadávaním renty a „politickým vyhľadávaním renty“. Je to preto, lebo prvá kategória je oveľa širšia ako druhá. Vyhľadávanie renty môže existovať nielen tam, kde štát odovzdáva určité výnosy ekonomickým agentom, teda vyhľadávanie renty môže mať aj nepolitický charakter.

V podmienkach demokratickej spoločnosti je veľmi aktuálna otázka o tom, ako volený politik, ktorý má záujem na zachovaní svojej pozície, ovplyvňuje situáciu v ekonomike.

Keď existujúci systém spoločenských vzťahov a spoločenského zriadenia zachováva pre politikov priestor pre získanie osobných výhod. Politické súperenie sa stáva aj súťažou o rentu. Pre postsocialistické krajiny je tento problém veľmi aktuálny, pretože zvyčajne

neexistuje prieszračnosť vzťahov pri odovzdaní vlastníctva štátom, poskytnutia licencií, daňových úľav, či kvót rôzneho druhu.

Nevyhnutnosť udržania si moci núti časť získavanej renty míňať na zachovanie svojich pozícií. Mechanizmy vplyvu existujúceho politika na voličov v podmienkach ekonomiky s novo vznikajúcim trhom sa odlišujú od mechanizmov v krajinách s vyspelou ekonomikou. V súvislosti s tým zvláštnu aktuálnosť má otázka o špecifikách vzájomného pôsobenia politikov a voličov v podmienkach vyhľadávania renty.

Voliči a politici

Existuje prístup založený na tom, že politik reprezentuje voliča. Pri tomto prístupe je predvolebná kampaň vyhlásením programov činnosti politikov v budúcom období. Voliči si vyberajú najvhodnejší program pre seba. Predstavme si, že politik presadzuje svoje sľub do života. Tento prístup je populárny a je rozšírený.

Druhý smer výskumu je analýza volieb ako prostriedku kontroly voličov činnosti politikov. Popri prácach vedcov, ktorí sa zaoberali otázkami motivácie politikov a voličov, a taktiež úlohy volieb v systéme zastupiteľskej demokracie, sa rozvíjal smer výskumov ktorý vysvetľoval akým spôsobom smer volieb vplýva na ekonomickú situáciu. V súčasnosti je toto rozdelenie značne umelé.

Otázky spojené s vzájomným pôsobením politického života spoločnosti so situáciou v ekonomike krajiny, sa stali skúmať v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Modely politického ekonomického cyklu zvyčajne predpokladajú volebnú konkurenciu. Analýza dlhého časového obdobia súčasne predpokladá existenciu politického podnikateľského cyklu. W. Nordhaus predpokladal existenciu politického ekonomického cyklu, ktorý je vyvolaný oportunistickým správaním vládnuceho politika. Pozrime sa aké sú základy teórie oportunistického politického ekonomického cyklu.

Politik (policy maker) v nádeji získať hlasy voličov používa expanzívnu peňažnú (menovú) politiku pre volbami pre to, aby zmenšil nezamestnanosť. V súlade s krivkou Philipsa sa za to platí (vysokou) infláciou. Veľký počet empirických výskumov modelu W. Norhause neprináša jednoznačné výsledky. Jeho myšlienky sa rozvíjali tak, že k jeho modelu sa pridali ďalšie premenné ako komplikovanejšie správanie voličov, alternatívne politiky a analýza neúplnej informácie.

Alternatívu modelu W. Nordhausa predstavuje prístup, v ktorom politik okrem zachovania si vlastného kresla (funkcie), má aj vlastné preferencie v ekonomike. Napríklad takéto predpoklady sa dajú urobiť keď politik reprezentuje záujmy určitej politickej strany. Preto teórie, ktoré stoja na predpoklade toho, že politici majú svoje vlastné preferencie, dostali pomenovanie straníckych politických cyklov (Partisan political cycles). Ďalší model, ktorého autorom je A. Alesina, dostal pomenovanie teória formovania stranického politického podnikateľského cyklu. Jeho východiskom sú dve politické strany, ktoré majú rôzny prístup k úrovni nezamestnanosti. „Ľavicová“ politická strana má predstavu o úrovni nezamestnanosti, ktorá je nižšia ako predstava „pravicovej“ politickej strany.

V tomto modeli je kľúčovým momentom neurčitosť výsledkov budúcich volieb. Ak sú pred voľbami všetci politici presvedčení o tom, že vládnuca strana sa nezmení, a vládnuca strana skutočne zvíťazí, nebudú kolísania v inflácii (pretože očakávania budú rovné súčasným hodnotám), ani v úrovni nezamestnanosti. Čím je výsledok volieb neočakávanejší, zmenou vládnucej koalície, alebo zachovaním doterajšej koalície, tým väčšie sú kolísania. Väčšina modelov politických podnikateľských cyklov zavádza systém preferencií vlády. Snaha vlády byť znovu zvolenou, znamená, že situácia v ktorej sa nachádza pri moci je preferovanejšia ako situácia, v ktorej by bol pri moci niekto iný. To znamená, že vláda pri moci celkovo hodnotí svoje alternatívne náklady (teda maximálne nerealizované zisky z akejkoľvek inej činnosti) nižšie, ako zisky plynúce z akejkoľvek inej činnosti. Ináč povedané vládnuca politická skupina získava kvázirenty.

Pozrieme sa teda na fungovanie systému „politik – volič“ v podmienkach existencie možnosti získania kvázirenty pre politika, čo vedie k vzniku politického podnikateľského cyklu. Pre opis vzťahov politika s voličmi je nevyhnutné určiť: 1) prostredie v rámci, ktorého prebieha interakcia agentov; 2) modelu voliča a politika (cez mechanizmy prijatia rozhodnutí a ich funkcie úžitku).

Zisky a straty

V posudzovanom modeli existujú dva subjekty: politik a volič. V každý moment volič dostáva určitý príjem. Činnosť politikov sa konečnom dôsledku financuje z finančných prostriedkov voličov, a v každý moment politik dostáva kvázirentu, čo je časť príjmu voliča. Politik si sám vyberá objem kvázirenty, ktorú si prisvojuje kým sa nachádza pri moci. , avšak existuje určitá maximálna hodnota, ktorá je daná spoločenským zriadením.

Sú možné rôzne interpretácie tohto tvrdenia. Napríklad podľa jedného si jednoducho politik kladie do vrečka časť finančných prostriedkov politikov, alebo v dôsledku boja o moc ide časť prostriedkov do vzduchu. Kvázirenta však môže byť stratou, ktorá vzniká v súvislosti s deformáciami, ktoré vnáša politik do ekonomiky (neefektívnou hospodárskou politikou). Najdôležitejším záverom je to, že veľkosť kvázirenty je súčasne spojená s priamymi, alebo nepriamymi stratami voličov.

Volič má úroveň trpezlivosti. Táto úroveň je rovná veľkosti kvázirenty politika. Prekročenie jej úrovne vedie k tomu, že politika nezvolia. Funkcia užitočnosti politika je závislá od rastu diskontovaného toku hotovosti renty. Pre voľbami má politik výber medzi dvomi stratégiami:

1. Stratégia rýchleho obohatenia sa, keď si politik prisvojuje maximálnu veľkosť renty počas jedného volebného obdobia a v ďalšom nemá šancu vyhrať voľby.
2. Stratégia dlhodobého vládnutia, keď si politik prisvojuje rentu, ktorá je nižšia ako je maximálna renta a ďalších obdobiach má šancu na zvolenie.

Druhá stratégia je prijateľnejšia pre voličov, pretože straty voličov sú nižšie ako je ich maximálne možná veľkosť. Na druhej strane by sa mali voliči orientovať na takú hodnotu kvázirenty, ktorá bude predpokladom toho, že politik si vyberie druhú stratégiu. Z daného modelu vyplývajú dva vážne závery:

- 1) čím menej si individuá vážia budúcnosť, tým skôr sa musia zmieriť s vyššou mierou renty. Pri menších preferenciách v budúcnosti zo strany politikov, tým vyššie straty budú mať voliči.
- 2) Ak je renta vyššia ako jej maximálna hodnota vznikne situácia permanentnej výmeny vlády. Pre voličov je to maximálne nevýhodná situácia prevádzaná so stratami.

V súlade s vyššie uvedeným modelom sa v niektorých krajinách voliči rozhodujú medzi „zlým“ a „horším“ politikom, alebo medzi „zlou“ a horšou politickou stranou.

Literatúra:

1. Alesina A. *Macroeconomics and politics* // NBER Working Annual. Cambridge: MIT Press, 1988
2. Alesina A. *Macroeconomic Policy in two-part system as a repeated game* // *Quarterly Journal of Economics*. 1987. Vol. 102

3. Nordhaus W. The Political Business Cycle // Review of economic studies. 1975. Vol 42.